

Pauliina Raento. 2011. *Kuuba: maa, kansa, yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 303 s.

Vaikka Suomessa onkin julkaistu paljon Kuubaa koskevaa kirjallisuutta, niin ajankohtaisimmista teoksista on vaikeaa löytää suomenkielillä maan poliittista ja taloudellista järjestelmää sekä kulttuuria ja väestöä laaja-alaisesti käsitteleviä teoksia. Useat englanninkieliset viimeisen kahden vuosikymmenen aikana kirjoitetut Kuubaa käsittelevät kirjat sivuavat enemmän kulttuuriin liittyviä teemoja, kuten musiikkia ja tanssia ja toisaalta ”uuden talouden” ilmiöitä, kuten uskontoa, turismia ja kestävää kehitystä. Kuubaa käsittelevässä kirjallisuudessa pystyykin hahmottamaan eri aikausien trendejä.

1950–1980-luvuilla kirjoitettiin paljon saarivaltion poliittisesta tilanteesta ja Kuuban asemasta maailmantaloudessa. Myös vallankumous, Fidel Castro ja Che olivat suosittuja teemoja. Myöhempinä vuosikymmeninä on julkaistu enemmän Kuuban kriisiä ja ihmisoikeuksia koskevia tekstejä. Uusien aiheiden joukossa ovat olleet myös Kuuban uskonnot, kulttuuri ja erityisesti musiikki sekä turismi ja kestävä kehitys.

Kulttuurimaantieteen professori Pauliina Raento käsittelee teoksessaan ”Kuuba: maa, kansa, yhteiskunta” monipuolisesti ja analyttisesti Kuuban nykyhetkeä ja historiaa ja luo näiden avulla kuvan myös mahdollisesta tulevaisuudesta. Teoksen aihealueiden runsaus mahdollistaa erilaisia lukukokemuksia riippuen siitä, onko lukija kiinnostunut esimerkiksi maantieteestä, kulttuuritutkimuksesta tai politiikasta. Kirjailija on tuonut teokseen runsaasti eri aihealueita aina poliittisesta järjestelmästä ja sananvapaudesta sokerin suhdanteisiin ja uskontoon Kuubassa. Tiettyjen aiheiden valinnassa, kuten luontoa koskevassa luvussa näkyy vahvasti kirjoittajan tausta kulttuurimaantieteen professorina. Maantieteen tai geopolitiikan painotus kirjassa tuo eri osia yhdistävän näkökulman, josta käsin Raento pohtii muun muassa Kuuban riippuvuutta suurvalloista. Ruuantuotanto ja sen vaikeudet ovat hyvä esimerkki siitä, kuinka maantiede ja samalla taloudellinen järjestelmä tuotannon muotoineen ovat tehneet Kuubasta vahvasti tuontiriippuvaisen valtion. Laaja-alaisella katsauksellaan Raento osoittaa, kuinka on mahdotonta ymmärtää Kuubaa ilman käsitystä siitä, kuinka eri tekijät, kuten esimerkiksi luonto, talous ja politiikka nivoutuvat yhdeksi isoksi kokonaisuudeksi. Hän selventääkin heti aluksi tarkkailevansa läpi kirjan pitkäaikaista muutosta ja erityisesti tilan (maantieteen) ja ajan (historian) vuorovaikutusta.

Raento kuvaa Kuuban poliittista historiaa sarjana siirtymä suurvaltariippuvaisuudesta toiseen. Vuorollaan niin Espanja, Yhdysvallat kuin Neuvostoliitto ovat tarjonneet yhteiskunnan mallin, kaupankäynnin mahdollisuudet ja samalla määritelleet Kuuban kehityksen ja autonomian rajat. Tätä riippuvaisuutta suurvalloista selittää osittain Kuuban strateginen ja maantieteellinen sijainti. Pinta-alaltaan pieni saari on toiminut läntisen suurvallan kynnyksenä ja ollut yksi viimeisiä etappeja ennen suunnatonta valtamerta ja siten avainasemassa meriyhteyksien hallinnassa. Kirjailija kutsuukin Kuubaa Amerikan valloituksen solmukohdaksi, sillä sen resurssit olivat merenkulkijoille korvaamattomat.

Espanjan merivallan päättyessä 1898 Kuuba siirtyi Yhdysvaltojen etupiiriin. Vaikka Kuubasta tuli näennäisesti itsenäinen tasavalta, se siirtyi oikeastaan vain yhdestä riippuvaisuussuh-

teesta toiseen. Seurannutta jaksoa onkin kutsuttu neokoloniasaation kaudeksi. Myös vuoden 1959 vallankumoukselliset olivat kaavailleet Yhdysvalloista kauppakumppania. Tämä kuitenkin katkaisi kauppasuhteet Kuubaan heti vallankumouksen jälkeen (kansallistaminen ja sosialistinen hallinto koettiin etupiiripoliittikan loukkaukseksi). Kuuba tarvitsi niin kulutushyödykkeitä kuin pääomaa, joten se kääntyi ideologisesti lähempänä olevan Neuvostoliiton puoleen ja päätyi osittain käytännön pakosta tämän etupiiriin. Tämä riippuvaisuussuhde syveni 1960-luvulla, kun Kuuba siirtyi eurooppalaistyyliiseen sosialismiin ja liittyi sosialistimaiden talousliittoon. Tällä kaudella riippuvuus tuontitavarasta voimistui entisestään. Neuvostomallin kritiikki alkoi jo 1980-luvulla ja aiheutti sarjan uudistuksia, kuten sosialismin muokkaamisen ”Kuuban-mallin” mukaiseksi. Tuolloin alkanut muutos katkesi kuitenkin Neuvostoliiton hajoamiseen 1991. Tämän seurauksena Kuuba syöksyi kriisiin tuonnin ja viennin romahtaessa suurvallan tuen kadottua. Kriisin jälkeen Kuuban riippuvuussuhteet ovat moninaistuneet ja monimutkaistuneet. Näin ollen sen kansainvälinen asema ei ole enää yhtä selkeä kuin Neuvostoliiton kaudella. Viimeisen kahden vuosikymmenen aikana ulkomaalainen pääoma on saanut näkyvämmän roolin saarivaltion taloudessa. Myös Venezuelan ja Brasilian vaikutus on ollut olennainen. Näin ollen Kuuba on onnistunut monipuolistamaan suhteitaan, purkamatta kuitenkaan talouden rakenteita, jotka altistavat sen riippuvuudelle mm. tuontituotteista ja pääomista. Latinalaisen Amerikan tapauksessa riippuvuussuhteet suurvalloista ovat olleet enemmän sääntö kuin poikkeus. Riippuvuussuhteet ovat olleet osa koko Latinalaisen Amerikan historiaa, mutta Kuuban tapauksessa sen geopolittisen aseman ja poliittisen historian takia niiden vaikutus on ollut erityisen voimakas. Raento selvittää syväluotaavasti kaikkien näiden riippuvuus-suhteiden mekanismeja ja sitä miten niiden vaikutus näkyy eri osa-alueilla aina sokerintuotannosta matkailuun.

Vaikka läpi kirjan Kuuban kehitystä tarkkaillaan ensimmäisistä asukkaista lähtien, niin suurin painotus on kuitenkin vuoden 1959 vallankumouksessa syntyneessä valtiossa ja sen vaiheissa. Rajaus selkeyttää kirjaa ja tutkija ottaa huomioon myös aiemmat vaiheet, jotka selittävät niin vallankumousta kuin sen jälkeistä valtiota. Usein Kuuban vallankumouksesta kertovissa teksteissä kuvataan vallankumousta selkeänä ja lineaarisena kertomuksena, missä Castron ja muiden nimekkäiden vallankumoustaistelijoiden johtama kapinallisarmeija lyö Batistan joukkoineen. Harva muistaa mainita laajan sosiaalisten ja poliittisten liikkeiden kirjjon, jotka olivat toimineet eri saroilla yhteiskunnallisen muutoksen saavuttamiseksi. Nämä eri ryhmittymät osallistuivat myös vallankumoukseen. Batistan kukistumisen jälkeen Castro armeijoiheen ryhtyi vakiinnuttamaan valta-asemaansa neutralisoiden ja eliminoiden muut vallankumoukselliset ryhmittymät. Näiden sosiaalisten ja poliittisten liikkeiden ja ryhmittymien olemassaolo vaikutti moniin tärkeisiin alueisiin kuten koulutukseen ja onkin kiinnostavaa, ettei näiden olemassaoloa tai merkitystä käsitellä millään tavalla. Tämä on ehkä ymmärrettävämpää laaja-alaisessa yleisteoksessa, missä ei ole mahdollisuutta analysoida jokaista aihealuetta yhtä yksityiskohtaisesti. On kuitenkin välttämättä myös niin sanottujen suurten kertomusten kritiikitöntä toistamista, sillä tämä vaikeuttaa olennaisesti maan poliittisen järjestelmän ymmärtämistä ja sen kokonaisvaltaista kritiikkiä.

Politiikan tutkimuksen näkökulmasta valtiota ja poliittista maisemaa käsittelevä luku on kirjan kiinnostavinta antia. Toisaalta muut luvut, jotka käsittelevät niin väestöä ja maantiedettä kuin sokerituotantoa ja turismia, tuovat oman lisänsä poliittisen ja taloudellisen järjestelmän analyysiin, sillä kirjailija avaa näiden eri osa-alueiden välisiä vuorovaikutussuhteita ja auttaa luomaan laajempaa näkökulmaa niin maan taloudesta kuin poliittisesta järjestelmästä. Kuubassa on voimassa käytännössä yksipuoluejärjestelmä, jossa valta on keskitetty puolueen eliitille Havannaan. Maata johtaa Kuuban kommunistinen puolue PCC nuorisosaastoinen ja käytännön tehtävien hoitamiseen on delegoitu ”kansanvallan elimille”, joista kansalliskokous ja maakunta- ja kunnallisuusneuvostot ovat suoraviivaisimmin keskusvallan kontrollissa. Vuonna 1992 perustuslain uudistuksessa pyrittiin hajauttamaan valtaa kansalaisille luomalla piiritasolle kansanneuvostoja. Käytännössä järjestelmä toimii kuitenkin yhtä keskitetysti kuin ennenkin, sillä puolueen ja kansanvallan elimien toimihenkilöt asettavat kunnallis- ja paikallistason ehdokkaat. Vaikka teoriassa kansan osallistuminen päätöksentekoon on yritetty mahdollistaa kansanneuvostoilla (joiden toimialueina on naapurusto tai kylä) niin byrokraatia ja ylempien asteiden vahva keskittyminen tekee käytännössä katsoen tyhjäksi tämän uudistuksen. Raento nostaa esille kiihottomasti niin järjestelmää puoltavia näkemyksiä, kuin sitä vastustaviakin näkökantoja. Hän nostaa myös esiin mekanismeja, jotka näennäisessä neutraaliudessaan saattavat esimerkiksi vaikeuttaa opposition muodostumista, kuten esimerkiksi pykälä, missä vaalikelpoisilta edellytetään täyttä kansalaisluottamusta ja täysijärkisyttä.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen kriisin seurauksena (kriisissä oli myös oma osansa Yhdysvaltojen kauppasaarron tiukentumisella) saarivaltiossa alkoi muutosten sarja, joiden tarkoituksena oli säilyttää järjestelmän muutosten avulla. Yksityiselle sektorille on annettu enemmän vastuuta, painottaen erityisesti yksityisyrityksistä. Samalla on alettu karsia tukia ja keventämään raskasta byrokraatia. Reformien avulla on pyritty takaamaan kansan tuki valtiolle ja sitä kautta järjestelmän jatkuvuus. Tämä ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että päättäjävalta on pääasiassa kansan ulottumattomissa. Myös kapitalistista järjestelmää hipovat reformit, kuten yksityisyrityksien mahdollistaminen (vaikkakin rajoitetusti) ja markkinoiden parantaminen eivät sinänsä lisää kansalaisten vaikutusvaltaa poliittista tai taloudellista järjestelmää koskevissa kysymyksissä. Ennenminkään se voisi herättää kaivattua keskustelua ja kritiikkiä kansalaisten valtavajeesta formaalisessa liberaalisessa demokratiassa.

Kirjassa käsitellään tarkkanäköisesti myös ilmaisunvapautteen ja tiedotusvälineisiin liittyviä ongelmakohtia. Sananvapauden puutteita on kritisoitu niin toisinajattelijoiden kuin kansainvälisten järjestöjen toimesta. Sanan, lehdistön ja kokoontumisen vapautta onkin rajattu varsin voimakkaasti ja hyvin jopa tietystä näkökulmasta mielivaltaisesti, sillä yksilöihin ja valtioon sovelletaan eri sääntöjä mm. ”muiden oikeuksien kunnioittamisessa”. On totta, että ilmaisunvapaus on Kuubassa rajoitettua, mutta on hyvä muistaa, että samalla se on kuitenkin kansallista ja erilaisten ryhmittymien käsissä. Suurimmassa osassa kapitalistisia maita lienee mahdollista esittää yhtä painavaa kritiikkiä, niin ilmaisunvapauden rajoittamisesta, yksityisen lehdistön ja median toimesta,

kuin tiedonvälityksen aatteellisesta roolista ja ”maiseman visuaalisesta kontrollista”.

Tähän liittyen yksi hallitsevista kysymyksistä Kuuban tilanteesta on ollut se, kuinka paljon Yhdysvaltojen kauppasaarto on vaikuttanut saarivaltion politiikkaan ja talouteen. Kun Kuuba syöksyi kriisiin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, Yhdysvallat syvensi omalta osaltaan kriisiä tiukentamalla taloussaartoa. Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että poliittinen kriisi on ollut Kuubassa hyvin vahvasti sidoksissa taloudelliseen ahdinkoon. Tämä ei tarkoita sitä, että kritiikkiä poliittista järjestelmää kohtaa ei olisi ollut aiemmin, vaan sitä, että taloudellisen tilanteen huononeminen järjisti entisestään tätä kritiikkiä. Hyvänä esimerkkinä sananvapauden ja kauppasaarron monimutkaisesta suhteesta toimii Internet. Raento kuvailee valtiota ja poliittista maisemaa koskevassa luvussa, kuinka Internetin käyttöä saarella ei ole rajoitettu vain valtion toimesta, vaan myös teknisten puutteiden takia. Kauppasaarron takia Kuuba joutui tyytymään yli vuosikymmenen ajan satelliitin kautta välitettyyn Internet-yhteyteen ja vasta vuonna 2009 aloitettiin Venezuelan ja Kuuban välisen kaapelin rakennustyöt. Vielä on epäselvää, miten paljon uusi kaapeli on helpottanut Internetin käyttöä laajemmän käyttäjäkunnan parissa. Tapaus osoittaa, kuinka ilmaisunvapaus ja sen ongelmat Kuubassa eivät ole yksinkertaisia ja mustavalkoisia.

Raento nostaa kirjassaan esille myös Kuuban onnistumisia ja uusia selviytymiskeinoja sekä esittelee koulutuksen piirissä saavutettuja tuloksia. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii lähes koko väestön saavuttava kouluverkosto, joka on menestynyt hyvin myös kansainvälisillä kriteereillä mitattuna ja jonka parissa enemmistö kuubalaisista on saavuttanut mm. lukutaidon. Nämä saavutukset eivät ole Latinalaisessa Amerikassa itsestään selvyyttä, sillä esimerkiksi lukutaidon taso on mantereella vielä todella alhainen. Hän käsittelee myös matkailun ja uskonnon ympärille rakentunutta ”uutta” taloutta, jota valtio tukee voimakkaasti ja joka on tarjonnut yhden selviytymiskeinon taloudellisessa kriisissä. Puhuessaan niin koulutuksesta kuin ”uuden talouden” painopisteistä, tutkija painottaa myös ongelmakohtia hävittämättä kuitenkin näkyvistä onnistumisista.

Kaiken kaikkiaan kyseessä on tasapainoinen ja kokonaisvaltainen teos, jossa tutkijan katsetta leimaa empatia Kuuban kansaa ja sen vaiheita kohtaan. Vaikka kirjailijan aihealue on laaja, hän on onnistunut löytämään muutamia johtavia teemoja, jotka yhdistävät hyvinkin erilaisia aihealueita. Yksi kirjan vahvuuksista on sen laaja näkemys Kuubasta, minkä avulla lukija käsittää, että Kuuba ja kuubalaiset ovat muutakin kuin poliittinen systeeminsä. Tämän mahdollistaa mm. se, että kirjailija ei pyri piiloutumaan akateemisen ”objektiivisuuden” taakse, vaan tuo avoimesti esiin asemansa länsimaisena tutkijana. Hän onnistuu etnografisella lähestymistavallaan tuomaan tutkimukseen myös kuubalaisten omaa ääntä. Luodessaan mahdollisimman neutraalia kokonaiskuvaa Kuubasta hän on paneutunut laaja-alaisesti monipuolisiin lähteisiin ja täydentänyt tätä haastatteluilla.

Vaikka kirja toimiikin erinomaisena yleisteoksena, niin herää kysymys, olisiko tarpeellista pyrkiä vielä syvempään poliittisen ja taloudellisen järjestelmän analyysiin. Olisi esimerkiksi erittäin tarpeellista analysoida tarkemmin, mitä itse asiassa tarkoittaa kuubalainen sosialismi ja missä kulkee sen rajat nykyisten muutosten puitteissa. Voidaankin esittää,

että vielä puuttuu ajankohtainen teos, joka käsittelee Kuuban poliittista ja taloudellista järjestelmää teoreettisemmasta näkökulmasta. Olisi kiinnostavaa nähdä kriittistä analyysia Kuuban sosialismista ja ennen kaikkea sen tulevaisuuden mahdollisuuksista. On ymmärrettävää, että yleisteokseen Kuubasta ei voi sisällyttää esimerkiksi laaja-alaista analyysia sen poliittisesta systeemistä tai vallankumouksesta, sillä sen kaltai-

nen analyysi vaatisi oman teoksen. Tämän kaltainen kiihkoton analyysi Kuuban poliittisesta systeemistä olisi tarpeen, sillä nyt kirjallisuus tuntuu keskittyvän Kuubaa ja Kuuban mallia kiihkeästi vastustavien täysin tyrmäävään kritiikkiin. Samanaikaisesti Kuubaan myönteisemmin suhtautuvat tutkijat eivät välttämättä uskaltaudu analysoimaan yksipuoluejärjestelmää tai vallankumouksessa muut ryhmät syrjäyttäneitä Castroa.

INA JUVA